

Prešernovo gledališče Kranj / sezona 1979/80

IVAN MRAK / VAN GOGHOV VIDOV PLES

Spoštovani gospod Theo van Gogh,

kot Vam je znano, sem na Vašo pobudo sprejel povabilo Vašega brata Vincenta. In tako sem bil pri njem v gosteh v hiši, ki si jo je z Vašo pomočjo opremil v Arlesu.

Požvižgal sem se na vsa mogoča namigovanja in čenče o njegovem čudaštvu, saj sem tudi sam odločen nasprotnik akademskih tepcev in pariških bab.

V Vincentu sem želel najti brata po duhu in stremljenjih. Spočetka je vse kazalo na najboljše. Žal pa so mi čustveni ekscesi Vašega brata zagrenili življenje z njim. Spoznal sem, da v takšnem ozračju ne bom mogel slikati in sem mu na božični večer namignil, da bom v kratkem odpotoval. Prekomerno se je razburil, tako da sem pobegnil iz hiše v bližnji gozd. Pridivjal je za menoj in me siloma skušal pregovoriti. Ko je uvidel, da je moj sklep neomajljiv, se je z odprto britvijo pognal nadme. Vse ostalo ste izvedeli iz časopisov. Morda nihče danes v Franciji ne ve (mimo mene!), da je Vincent največji živeči slikar (z izjemo mene seveda!).

Toda fant je nor!

In s tem je zame povedano vse.

Skratka, zanj se ne čutim odgovornega.

S spoštovanjem

Vaš

Paul Gauguin

Gledališki list št. 4, izdajatelj Prešernovo gledališče Kranj, predstavnik J. Kurat, urednik M. Logar, oblikovalec gledališkega lista in plakata J. Jančič, tisk Tiskarna Kresija.

Oproščeno temeljnega davka od prometa proizvodov z odločbo republiškega komiteja za kulturo, št. 4210-263/77.

Ivan Mrak

VAN GOGHOV VIDOV PLES

(himnična tragedija v petih stopnjevanjih)

Vincenc van Gogh Karel Brišnik
Theo van Gogh Tomaž Pipan
Paul Gauguin Pavle Rakovec
Dr. Gachet Branko Miklavc
Rachel Marinka Štern
Madame Alenka Bole-Vrabec
Paglavci

Režija Matija Logar
Dramaturgija Taras Kermauner
Scena Janez Suhadolc
Kostumi Alenka Bartl

Vodja predstave Franci Intihar
Odrski mojster Bruno Grašič
Razsvetljava Drago Cerkovnik

Vidov ples tragedije

Najvišji pesniški cilj je predstavljanje strašne strani življenja. Neopisljiva bolečina, jok človeškega, zmagoslavje zla porogljive igre naključja in nevrnljiv padec pravičnega in nedolžnega; v tem je pomembno opozorilo na naravo sveta in obstoja.

Schopenhauer o tragediji

Tragično je, če je propad nekoga neogiben in če je ta neogibni propad simbol vsega njegovega življenja.

Lukacs: Zgodovina razvoja moderne drame

1. Še na poti k programu

60. leta je slovensko gledališče, igralski in režijski slog, naravo dramatike opredeljeval **Oder 57**; 70. leta so potekala v znamenju **Gleja** in **Pekarne**. Stojimo v začetku osemdesetih let; kdo jim bo krojil obraz? Dramatike novega rodu še ni. Bodo usmerjali starejši, a zresnjeni, tragični, ki dajejo pečat zadnjim letom? Ali pa bo uklesal strugo tega desetletja Ivan Mrak, najstarejši in največji traged med njimi, med nami? Uspeh njegovega **Chrysiptosa** je dobro znamenje. Kaj nam bo pomenil **Van Goghov vidov ples**? Nam, to je slovenskemu gledališču in slovenski zavesti; nasprotovanje tistih, ki so dramatiku že ves čas gorki in jim je danes pretradicionalen, preklasičen, puščam ob strani, pa naj bodo kritiki ali srednjeslojsko občinstvo.

Ludizem se končuje; v tem se skoraj vsi strinjamo. A če je na pohodu postmodernizem, postavantgardizem — mar ni Mrakova dramatika najboljši vzorec zanj? Še ne preizkušena, do zdaj nezadovoljivo prednašana, nerazumljena v svoji tragični, himnični, mitski, primarni človeški biti, radikalna v nepopustljivi viziji neigrivega, nelahkotnega, usodnega, med ničem in milostjo premetavanega človeka je ustrezen kažipot za iskanje novih smeri. Četudi ga dramatika mlajših, ti so brez skušnje tega strašnega prvega polstoletja, na njegovi sledi ne more doseči, jo lahko muka groze, doslednost vztrajanja, videnje poslanstva, moč odpora, strast uveljavljanja, kakršne predstavlja Van Gogh, opredeli, kot magnetnica potegne na svojo stran, oplodi.

Drama SNG igra ob istem času Zajčevega **Voranca**, v program je postavila Smoletov **Krst pri Savici**. Mariborska drama prednaša Šeligovo **Lepo Vido**, Tržačani Kristanovega **Kata Vrankoviča**,

Jovanovič oddaja **Brate Karamazove**. Se ni repertoar že prevesil od lahkotnih del, od skepticizma, od parodije in ironije, od poudarjanja nemožnosti sveta in možnosti zgolj teksta, zgolj komentarja, naslonjenega ob zgodovino, ob dogajanje, od srednje-slojskega samozadovoljstva, da nismo nič in da ne moremo nič, k poskusom — vsaj k poskusom — da bi znova našli svet, h krikom, da nas nič duši, ker ni več kratkočasen, k vračanju v slovensko legendo, v primarno kmetkost, kjer je živela tradicija antike in mita, v polsodobno zgodovino, ki je odmevala od krvi, zločinov, veličine, ponovno k vprašanjem! k mukam! k nujnostim! — tega sveta? Od estetičnosti k tragiki, od tehnicizma k viziji, od ukvarjanja s sabo — od narcizma — spet k veliki viziji? Od razkroja subjektivitete k tistemu, kar ves čas teče hkrati z zgodovino subjekta, a se ji izmika: k mitu?

Kakšen bo uprizoritveni slog?

Vrnitev k janovski konverzaciji 50. let, k spodobno kulturnemu, k posrednemu, netelesnemu, besedno in značajske in družbeno uravnoteženemu prav gotovo ne. **Vidov ples** terja skrajno telesno zavezanost, meso je navzoče, pred nami krvavi, se reže, se muči in ubija. Besede so iztirjene, v krču mejnega položaja, kultura se umika podivjani strasti, družba je tu le kot zlo, značaj je nezanimiv, saj ga preplavlja vsečloveško, sla po življenju, svet je ponorel. Torej model sveta, ki je ravno nasproten Janovim prvim **Hlapcem**.

Vrnitev h Korunovim **Hlapcem**, larpurlartistično ciničnemu kaosu ludizma, ki ga je Korun najustrezneje izrazil, enako spretno kot Jovanovič, enako radikalno kot Šedlbauer? Ne. **Van Gogh** je sicer razpenjen, kaotičen, a njegova zmeda je nasledek čezčloveške moči, težnje k absolutnemu, transcendentnemu, je dinamičen prakaos človeške narave, ne na mestu se vrteča gneča, tema, kateri manjka sleherna vizija in se sklada z vsesplošnim odstopom vseh človekovih višjih, negmotnih, svetostnih zahtev. Van Gogh je zmožen moriti in sebe moriti, trpeti in prizadevati bolečino, ljubiti in terjati skrajno privrženost, pošast je in svetnik obenem, do kraja v črni snovi in vzpet v milino nebeških zvezd, zna se boriti in ne popusti do smrti, žrtvuje se v visokem plamenu — medtem ko je bila podoba ludizma vrtinec, ki je padal zgolj sam vase, gibanje, ki se je skazalo kot igra videzov, nazadnje je na sceni preostal le avtist, le posušeni jaz.

Janovi **Hlapci**, da, če gre za vzorovanje pri njihovi nravni resnobi, nepopustljivem sporu, pravični razdelitvi dobrega in zla. Korunovi **Hlapci**, da, če gre za vrtoglavo zbesnenje razvezanih sil, za domišljijo, ki ne pozna meja, za nekonvencionalnost, pogum, tveganje, udarec v obraz spodobnemu malomeščanu.

Se je treba vračati h Korunovi **Oresteji**, strašnemu tragičnemu mitu, težkemu od nezmožnosti za igrivost? H Križajevi **Aferi**, nabiti kot zrno v puškinem ležišču, nezmožni za olajšujoč smeh? K Jovanovičevim **Žrtvam mode bum-bum**, pretresljivim v blaznem naponu resnice? H Gavellovemu in Levarjevemu **Kralju Learu**, obračunu dveh visoko zahtevnih in težko ponižanih življenj?

2. Na poti k vrnjenemu velikemu človeku

O Mrakovem **Van Goghovem vidovem plesu** — da, za dramatikov in protičloveški vidov ples gre! — sem že podrobno pisal; v spremnih besedah h knjižni izdaji. Zato na tem mestu le nekaj dodatnih pripomb, manj razčlemba, kot opazovanje.

Slovinci ne maramo Racina; vse smo stavili na Shakespeara. Kadar bomo razumeli Mraka, se nam bo odprl Racine. Blizu nam je Euripides; ne vemo, kaj početi z Ajshilom. Ko bomo zaslutili tega, nam bo grozljivo domač tudi Mrak.

Namesto eksplozije implozija; ali vsaj druga poleg druge. Ne široka pahljača sveta; ves svet osredotočen na eno samo točko. Nič obsežnega razvoja, ampak zadnji hip človekove trpeče in zanosne eksistence. O **Vidovem plesu** govori, ko opisuje romantik Ermes Visconti razliko med šekspirsko in rasinovsko tragedijo in slednjo označi kot takšno, v kateri enotnost časa in prostora dramatiku onemogočata, da bi podal značaj v razvoju, kar ga prisili, da oriše svojega junaka le v eni, kulminacijski točki njegovega duševnega razvoja in zunaj konteksta zgodovinskih razmer. V nasprotju z **Revolucijsko tetralogijo** in s **Slovensko tetralogijo**, kjer je junak zoperstavljen zgodovini, ta ga ubija, junak je usklajen s sveto naravo, z božjim, je v **Vidovem plesu** junakov nasprotnik na vrhni ravni običajna spodobnostna — današnja slovenska — družba, srednjesejska, če hočete, bistveno hujši pa je spopad, ki se odvija na usodni ravni: spor s samim seboj. Vendar ne gre za vihar v kozarcu vode, to je v človekovem samoljubnem jazu. Skoz Van Goghov jaz deluje temna sila nature, snovi, zla, pohlepa; brez te sile je vsak junak le bledolična sardenkovska podobica. A zgolj s to silo je le kaos, ki ne povzroča niti tragedije, saj ni ne merila, ob katerem bi se razkrilo trpljenje in zločin, ne čuta, ki vzdiguje empiričnost k svetosti, k vesoljnosti, k božanskemu; ker ni božanskega, duhovita moč ludizma usahniti v puščavskem pesku zgolj jznosti. V Van Goghju je tudi druga plat: ono drugo, svetostno, klic k pesmi zvezd, posluš za onkrajno, pripetost srca in delovanja na obstoj mitskega, praveljavnega, nadempiričnega, nad naključnega. Šele iz soobstoja obojega, iz njunega izključevanja in pritezanja, se rodi tragedija.

Van Gogh propade. Ne, Van Gogh ne propade. Že s tem, da je vzdržal do — prerane — smrti . . . veličino takšnega življenja, ki je boj in vojna in peklensko cvretje, in ubijanje in nepogasljiva sla in grabljenje za zvezdami, je dokazal ogromnost človeškega bitja. Mrakov Van Gogh govori nam, Slovencem na začetku 80. let, ki se tako minimaliziramo, da smo komaj še opazni, saj vsakemu od nas izmišljena slika namišljenega sebe zaslanja ves svet. A svet ni umrl, sveto ni za zmerom odšlo. To je samoprevara tistega, ki veruje zgolj vase, se pravi v naličje nič. Svet čaka, da ga odkrijemo; odkrili ga bomo, ko se nam bo odkril. Odkril se nam bo, ko bo strgano slednje naličje in bo zavladala pošastna zavest praznote nič, suhost duha, tema noči, ki se bo, mistično stanje, obrnilo v svojo drugost: nasproti jutru. Danes je še noč: svetovna vladavina tehnokratizma, birokratizma, znanosti, držav, institucij, mrtvih besed. A v vsaki, še najbolj črni noči svetijo zvezde; oblaki, ki prekrivajo nebeški svod, ne zastirajo pogled v neznano za zmerom.

Mrakova tragedija **Van Goghov vidov ples** je ena izmed zvezd na polnočnem nebu. Naj se odblesne v nas!

Taras Kermauner

Dela Ivana Mraka

Trilogija Rimljanovina, 1938–1946

Stari Rimljan, 1938
Sinovi starega Rimljana, 1941
Razsulo Rimljanovine, 1946

Slovenska tetralogija, 1942–1975

Gorje zmagovalcev, 1942
Talci, 1943
Rdeča maša, 1946
Blagor premagancev, 1975

Revolucijska tetralogija, 1942–1969

Mirabeau, 1946
Marat, 1944
Chenier, 1968
Robespierre, 1969

Biblični ciklus, 1954–1964

Herodes Magnus, 1964
Trilogija Proces, 1954
Človek iz Kariota
Veliki duhovnik Kajfa
Prokurator Poncij Pilat
Janez Evangelist, 1958
Apostol Peter, 1957

Igre sveta, 1937–1972

Chrysispos, 1972
Herodes Magnus
Proces
Marija Tudor, 1948
Heinrich von Kleist, 1937

Ostala dela

Obločnica, ki se rojeva, 1925
Josephine Beker, 1927
Slepi prerok, 1929
Mona Gabrijela, 1930
Kapit an Scot, 1932
Lincoln, 1935
Karadžordže, 1936
Čajkovski, 1937
Emigrantska tragedija, 1938
Ivan Grohar, 1938
Rdeči Logan, 1942
Življenje karneval, 1954
Beg iz pekla, 1961
Van Goghov vidov ples, 1962
Simphonia apocaliptica, 1969
Spoved lučnim bratom, 1972
Orfej, 1973

Uprizorjena dela:

Obločnica, ki se rojeva (1925)

Abraham Lincoln (1937)

Čajkovski (1938)

Ivan Grohar (1938)

Stari Rimljan (1939)

Sinovi starega Rimljana (1942)

Talci (1948)

Rdeči Logan (1951)

Proces (1958)

Marija Tudor (1966)

Mirabeau (1971)

Chrysispos (1979)

